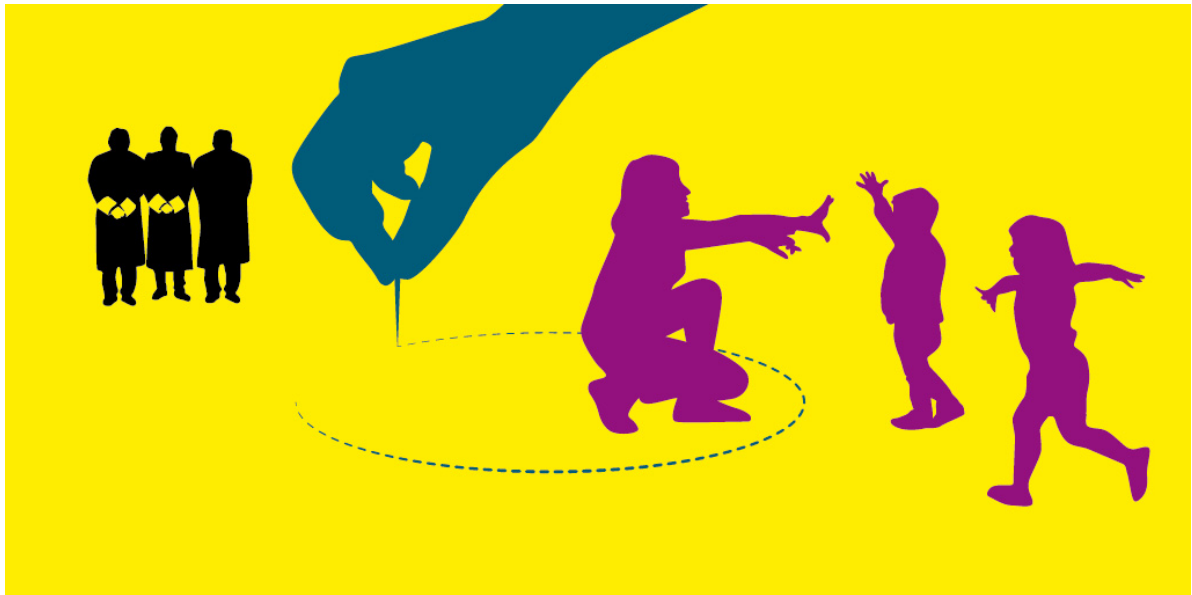

NOVES FORMES DE VIOLÈNCIES MASCLISTES RECONEGUDES

Violència vicària i violència de segon ordre

Nati Veraguas Aguilera

Il·lustració: [Eduardo Luzzatti](#)

La Llei 17/2020 del 22 de desembre de 2020, de modificació de la Llei 5/2008 del dret de les dones a erradicar la violència masclista, ha actualitzat el marc conceptual incorporant noves formes de violències masclistes, entre les quals hi ha la violència vicària i la violència de segon ordre. En ambdós casos es fa referència a la violència exercida contra l'entorn de la dona: fills i filles, família, amistats o xarxa professional, com a via per a continuar causant-li dany i patiment, i per castigar la xarxa de suport i aïllar-la.

La visibilització d'aquestes dues formes de violència era una demanda dels moviments feministes i el seu reconeixement normatiu ha de permetre reforçar la protecció de les dones, infants i adolescents i altres persones del seu entorn que pateixen violència, posant al centre els seus drets i necessitats.

Violència vicària

La definició de violència vicària es recull a l'article 4.2 de la Llei 5/2008 «[...] Consisteix en qualsevol tipus de violència exercida contra els fills i filles amb la finalitat de provocar dany psicològic a la mare». I en l'apartat 3 s'especifica que «s'entén que les diverses formes de violència masclista són també violència contra la dona quan s'exerceixin amb l'amenaça o

la causació de violència física o psicològica contra el seu entorn afectiu, especialment contra els fills i filles o altres familiars, amb la voluntat d'afligir la dona».

Aquest concepte ha estat utilitzat per visibilitzar la instrumentalització dels fills i filles per infringir patiment a les mares. Vicari s'associa a instrument. Seria violència vicària convertir-los en vies per exercir domini i violència, amb conductes com posar els fills i filles en contra de la mare, exercir els drets inherents a la pàtria potestat no per a gaudir de la relació amb els fills i filles, sinó per fer patir a la mare, a través d'amenaques [1], infringir-los dany físic directament, o fins i tot amb l'assassinat [2].

En la violència vicària, la destinatària final de la violència és la mare. Però cal dirigir la mirada i centrar-la també en aquestes nenes, nens i adolescents, no com a objectes, que és el que fa la violència, sinó com a subjectes de drets i protagonistes de les intervencions. Amb una perspectiva no adultocèntrica, com a subjectes actius, participatius i amb veu. L'infant i adolescent ha de ser escoltat, informat, i ha de participar en la presa de decisions d'allò que l'afecta directament, sempre tenint en compte quines són les seves necessitats i quines són les condicions que poden facilitar millor la seva autonomia futura en un context lliure de violència, en compliment dels principis d'interès superior del menor i d'autonomia progressiva.

La Llei 5/2008 fa èmfasi a posar en el centre els infants i adolescents. L'article 2, de la garantia dels drets de les dones, disposa que totes les dones que es troben en situacions de violència masclista i també llurs fills i filles dependents, que visquin o treballin a Catalunya tenen garantits els drets que aquesta llei els reconeix, i l'apartat 2, que «Les referències a les dones incloses en aquesta llei s'entén que inclouen a les nenes i adolescents, i, per tant, també les dones, nenes i adolescents transgènere». I l'article 3 anomena l'*edat* quant parla d'*interseccionalitat* o *intersecció d'opressions* com a concurrència de la violència masclista amb altres eixos de discriminació.

Hem de tenir molt present que el simple fet de viure en un context de violència masclista i ser-ne testimoni té greus conseqüències per a la salut dels infants i adolescents i pot alterar-ne greument el desenvolupament. Aquestes experiències provoquen un impacte similar, i a vegades encara més greu, a les que resulten dels maltractaments que els afecten directament (físics i/o psicològics i abusos sexuals).

En la violència vicària, la destinatària final de la violència és la mare, però també cal centrar la mirada en les nenes, nens i adolescents com a subjectes de drets i protagonistes de les intervencions; viure en un context de violència masclista té greus conseqüències per a la seva salut i el seu desenvolupament

La violència masclista se sustenta en la ideologia patriarcal —encara dominant en la nostra

cultura—, que transmet i legitima, a través de discursos i missatges no verbals, la supremacia d'allò considerat masculí sobre allò considerat femení. Això implica el risc que els infants i adolescents normalitzin el que estan observant o patint, i integrin i repeteixin aquests models de relació en la seva vida adulta. Els contextos de violències masclistes fan patir i danyen els fills i filles que hi han estat exposats, a causa del clima de carències, inseguretat i estrès permanent que generen.

Aquesta exposició té conseqüències en l'àrea conductual, social, emocional, d'aprenentatge i acadèmica, física o del funcionament biològic, sexual, econòmic o de subsistència bàsica i de les creences i valors. Les conseqüències consten d'una gran variabilitat, no tots els infants i adolescents sotmesos a aquesta exposició tindran les mateixes conseqüències ni les experimentaran en el mateix grau d'intensitat, ja que també apareixen possibles factors mediadors que disminueixen o n'agreugen el dany. Hi ha elements que ajuden a la resiliència, com el contacte amb la mare, l'autoestima, el contacte amb la xarxa social i altres, però alhora aquests factors protectors també poden ser afectats i minvar per les accions violentes dels pares.

La violència exercida per l'agressor no desapareix després de la separació: continua durant el contacte que suposen les visites amb els fills i filles. Els infants i adolescents continuen experimentant la situació traumàtica, que de retruc produeix a la mare molta angoixa ja que se sent incapaç de protegir-los.

La violència vicària ha tingut a favor seu uns poderosos aliats: la interpretació i aplicació patriarcal del dret. En pocs casos el sistema judicial ha limitat la relació paternofilial, i atorga fins i tot guardes i custòdies compartides. A aquesta situació respon el Decret llei 26/2021, de 30 de novembre, de modificació del llibre segon del Codi civil de Catalunya en relació amb la violència vicària [3] que recull que «l'aplicació que fan els tribunals de la regulació vigent sovint prioritza que les relacions personals entre els progenitors i els fills i filles no es trenquin. El model de què parteixen és que, amb fonament en el principi del millor interès del menor, cal mantenir les relacions personals amb el pare fins i tot en els casos de violència masclista. Aquest és un criteri basat en estereotips, com ha assenyalat el Comitè CEDAW en la seva decisió sobre el cas Ángela González Carreño vs. Espanya, que presumeix la bondat del vincle filial prescindint de valorar l'adequació de la persona per complir les seves responsabilitats parentals, que eludeix la seva conducta violenta, psicològicament i físicament, envers la mare i que no té en compte el seu comportament, aspectes que no es poden admetre en cap cas i, en especial, en els supòsits de violència masclista».

És necessari que s'emprengui una reforma legal urgent que adapti i revisi el Codi civil de Catalunya per introduir-hi un nou model en què prevalgui la seguretat del fill i la filla menors i que superi les mancances del sistema actual, a l'empara del principi de l'interès superior del menor. Les modificacions dels preceptes del Codi civil de Catalunya que es fan en aquest decret llei es dirigeixen a prohibir l'atribució de la guarda, les estades, les relacions i les comunicacions entre els fills, filles i el pare en els casos de violència vicària masclista.

En nom de la pàtria potestat també s'han produït abominacions com l'aplicació de la falsa síndrome d'alienació parental (SAP) a mares que intentaven protegir els seus fills i filles de la violència, amb conseqüències devastadores. El nou articulat de la llei intenta corregir-ho i en l'article 5 prohibeix explícitament utilitzar la SAP: «la utilització de la síndrome d'alienació parental també és violència institucional». També s'ha modificat l'article 7.e): «la consideració del caràcter integral de les mesures, que han de tenir en compte tots els danys que les dones i llurs fills i filles pateixen com a conseqüència de la violència masclista. Aquests danys, que inclouen la utilització de la síndrome d'alienació parental, impacten en l'esfera física, emocional, digital, econòmica, laboral, comunitària i social».

Per evitar estereotips i mites com el de les denúncies falses, la llei també estableix formació obligatòria per als i les professionals. En la definició de violència institucional de l'article 5 es fa constar que: «la violència institucional inclou la producció legislativa i la interpretació i aplicació del dret que tingui per objecte o provoqui aquest mateix resultat».

Un dels factors de protecció que pot minvar les conseqüències de les violències masclistes en infants i adolescents és la resposta i articulació dels serveis i protocols. La reforma de la Llei 5/2008 ha establert que el dret a l'atenció, recuperació i reparació d'infants i adolescents ha de fer-se efectiu amb la immediatesa possible. Aquesta obligació per a les administracions públiques forma part de la garantia de drets amb la diligència deguda [4].

Una de les dificultats per a la intervenció professional en infants i adolescents ha estat el requisit del consentiment patern per a l'atenció psicoterapèutica. Per resoldre això, la disposició final de la Llei estableix que «el Govern ha de presentar, en el termini de nou mesos, un projecte de llei per adaptar l'ordenament jurídic a la necessària garantia d'atenció als fills i filles de dones víctimes de violència masclista sense necessitat de procediments judicials oberts, i també en el cas de les menors entre 14 i 16 anys, pel que fa al consentiment dels progenitors o tutors legals. Durant aquest termini el Govern ha de garantir la dita atenció». I en el seu compliment, el Decret llei 26/2021 modifica diversos articles del Codi civil de Catalunya, entre els quals hi ha l'article 236-8.2.d): «Per a l'atenció i l'assistència psicològiques dels fills i filles menors d'edat, no cal el consentiment del progenitor contra el qual se segueix un procediment penal per haver atemptat contra la vida, la integritat física, la llibertat, la integritat moral o la llibertat i indemnitat sexuals de l'altre progenitor o dels fills i filles comuns menors d'edat, o contra el qual s'ha dictat una sentència condemnatòria, mentre no s'extingeixi la responsabilitat penal. Encara que no s'hagi formulat cap denúncia prèvia, el consentiment tampoc és necessari quan la mare rep assistència, acreditada documentalment, dels serveis d'atenció i recuperació integral per a dones que pateixen violència masclista establerts legalment. L'assistència psicològica als fills i filles majors de setze anys requereix llur consentiment».

La violència vicària ha tingut a favor seu uns poderosos aliats: la interpretació i aplicació patriarcal del dret, que prioritza la relació paternofilial fins i tot en casos de violència masclista

Per tant, en els casos en què una dona estigui sent atesa en un servei de la xarxa d'atenció i recuperació integral només caldrà l'acreditació documental d'aquesta atenció per poder atendre els seus fills i filles, sense que sigui necessari el consentiment del pare, però queda la informació per part del progenitor maltractador que no tingui restringida la potestat parental. És recomanable, en aquest cas, ser prudent en les indicacions i considerar el grau d'exposició que suposa per a la dona, infants i adolescents.

Com a repte, també s'haurà de veure com garantir els drets d'infants i adolescents en casos de violència sexual per evitar la revictimització, així com vetllar per l'aplicació judicial de les restriccions a la pàtria potestat en casos de violències masclistes i per la garantia de no repetició, i visibilitzar les violències masclistes que pateixen infants i adolescents que no estan vinculades a la relació de violència masclista dels progenitors.

Violència de segon ordre

La violència de segon ordre té com a finalitat eliminar el suport a les dones, infants i adolescents en situació de violències masclistes, i es comet principalment a través d'actes per afectar la reputació personal i professional de les persones de l'entorn, amistats, familiars i professionals. La Llei 5/2018 és la primera llei al món que incorpora l'assetjament de segon ordre, en l'article 4, i el defineix com «[...] la violència física o psicològica, les represàlies, les humiliacions i la persecució exercides contra les persones que donen suport a les víctimes de violència masclista. Inclou els actes que impedeixen la prevenció, la detecció, l'atenció i la recuperació de les dones en situació de violència masclista [...]».

Identificar i analitzar les actuacions de la xarxa de solidaritat és l'objecte del projecte de recerca SOL.NET Xarxes de solidaritat amb impacte en els processos de recuperació de dones víctimes de violència de gènere, liderat per la Universitat de Girona i que coordina la investigadora Patrícia Melgar [5]. De la investigació es desprèn que les persones de l'entorn tenen un paper clau en el procés de recuperació i poden propiciar que es trenqui el silenci vers la violència i que les dones deixin d'estar aïllades i sentir-se soles. Però alhora les persones que donen suport s'exposen al risc de ser també víctimes de violència. Arran d'aquesta recerca, s'ha publicat un article a la revista *International and Multidisciplinary Journal of Social Science* (RIMCIS) que presenta dades quantitatives sobre aquesta forma de violència: constata que la violència de segon ordre és una de les principals barreres que dificulten la intervenció de la ciutadania quan és pren coneixement o es presencia una situació de violència masclista, per por de les possibles represàlies. Conclou que serà necessari activar mecanismes que previnguin la violència de segon ordre per estendre i reforçar les xarxes de suport a les persones que pateixen violència masclista.

En relació amb els i les professionals, el Protocol marc per a una intervenció amb la diligència deguda en situacions de violències masclistes (2022) [6], elaborat pel Departament d'Igualtat i Feminismes de la Generalitat de Catalunya, estableix, en el capítol setè, dedicat a les cures i drets de les persones professionals, mesures de prevenció i reparació integral en relació amb la violència de segon ordre.

En ambdues formes —violència vicària i violència de segon ordre— caldrà veure com es desenvolupen les previsions de la llei, ja que aquest reconeixement normatiu també implica l'obligació de les administracions públiques de garantir-ne el compliment amb la diligència deguda, i suposa la responsabilitat institucional i patrimonial dels poders públics, i la disciplinària i professional del personal de les administracions públiques.

REFERÈNCIES I NOTES

- 1 — Per exemple, el cas de la televisiva Rocío Carrasco, que relata amenaces reiterades envers els seus fills: «te los voy a quitar, voy a hacer que te odien». Font: [Telecinco](#).
- 2 — Com va ocórrer en el cas de l'Àngela Gonzalez Carreño, en què el Comitè de la Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona va condemnar l'Estat espanyol per incomplir convenis internacionals per l'assassinat de la seva filla en el règim de visites, malgrat les nombroses denúncies i sol·licituds d'ajuda a les autoritats que la mare va cursar.
- 3 — «Decret Llei 26/2021, de 30 de novembre, de modificació del llibre segon del Codi civil de Catalunya en relació amb la violència vicària». *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 8556, de 2 de desembre del 2021.
- 4 — L'article 3.h) de la Llei 5/2008 defineix la diligència deguda com «l'obligació dels poders públics d'adoptar mesures legislatives i de qualsevol altre ordre per a actuar amb l'agilitat i eficiència necessàries i assegurar-se que les autoritats, el personal, els agents, les entitats públiques i els altres actors que actuen en nom d'aquests poders públics es comportaran d'acord amb aquesta obligació, amb vista a prevenir, investigar, perseguir, castigar i reparar adequadament els actes de violència masclista i protegir-ne les víctimes». Aquest article també defineix la victimització secundària o revictimització com «el maltractament addicional exercit contra les dones que es troben en situacions de violència masclista i llurs fills i filles, com a conseqüència directa o indirecta dels dèficits quantitatius i qualitatius de les intervencions dutes a terme pels organismes responsables, i també per les actuacions desencertades o negligents provinents d'altres agents implicats» (art. 3.i). Vegeu també els principis de l'article 7.m) i 7.t) de la llei referida.
- 5 — Melgar, Patricia [et al.] (2012). «Fear to Retaliation: The Most Frequent Reason for Not Helping Victims of Gender Violence». *International and Multidisciplinary Journal of Social Sciences*, núm. 10 (2), p. 31-50.
- 6 — Generalitat de Catalunya. Departament d'Igualtat i Feminismes (2022). *Protocol marc per una intervenció amb la diligència deguda en situacions de violència masclista*. Barcelona.

ALTRES REFERÈNCIES

Barudy, Jorge; Dantagnan, Maryorie (2009). *Los buenos tratos a la infancia: parentalidad, apego y resiliencia*. Barcelona: Gedisa.

Consorti de Serveis Socials de Barcelona (2012). *Intervenció amb infants i adolescents en situacions de violència masclista del sistema públic de serveis socials de la ciutat de Barcelona* [disponible en línia]. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Consulta: 15 octubre 2022.

Lizana, Raúl (2012). *A mí también me duele. Niños y niñas víctimas de la violencia de género en la pareja*. Barcelona: Gedisa.

Nati Veraguas Aguilera

Nati Veraguas Aguilera és llicenciada en Dret. És fundadora i directora de l'Associació Dones amb Empenta, una entitat amb una llarga trajectòria en l'erradicació de les violències masclistes i en projectes amb perspectiva de gènere i a favor de la justícia social. Ha treballat com a advocada especialitzada en defensa dels drets humans. És experta en la intervenció en situacions de violència masclista i ha dirigit serveis especialitzats de la Xarxa d'Atenció i Recuperació Integral per a les dones en situació de violències masclistes. Ha estat presidenta de l'associació Dones Juristes. Té una àmplia experiència com a formadora i com a assessora en polítiques públiques.